

Tamás Ágnes

„...a sajtó anyagi segélyezésének barátja nem vagyok”

A pozitív sajtóirányítás eszközei 1867–1875

Tanulmányunk célja a lapfinanszírozási módszerek feltárása az osztrák–magyar kiegyezést követő években. Azt vizsgáljuk, hogy alkalmaztak-e új eszközöket, támogattak-e új lapokat (a korábbiakhoz képest új szerkesztőket), és hogy inkább a kontinuitás vagy a diszkontinuitás jellemzi-e a korszak sajtópolitikáját. A laptámogatás különféle módjait mutatjuk be, amelyeket eltérő gyakorisággal alkalmaztak: lapelőfizetéseket, ingyenpéldányok előfizetését és terjesztését, hírlapbélyeghitelt és/vagy a postai szállítás díjának elengedését, kaució átvállalását és szubvencionálást. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a kiegyezés előtti évek lapfinanszírozási rendszerét megörökölte, de módosította is az Andrássy-kormány: a vidéki magyar és a nemzetiségi nyelvű sajtótermékeket aktívabban szubvencionálta, ám annyiban hű maradt elődei politikájához, hogy a Budapesten megjelenő félhivatalos lapok közül néhányat kiemelkedően nagy összeggel dotált.

Kulcsszavak: félhivatalos lapok, osztrák–magyar kiegyezés, összehasonlító elemzés, sajtóirányítás, sajtótámogatás, szubvencionálás

1. Bevezetés

A címben idézett véleményt 1875-ben a miniszterelnökség sajtóosztályának akkori vezetője, Berczik Árpád jegyezte le, akinek ekkorra már több éves tapasztalat állt rendelkezésére először a sajtóosztály munkatársaként, majd irányítójaként. Ha e részleg vezetője nem lelkesedett a sajtó többféle módon történő anyagi támogatásáért, és valószínűleg túl hatékonyak sem tartotta azt, akkor felmerülhet az utókor kutatójában, mégis miért, hogyan, milyen eszközökkel finanszírozták az osztrák–magyar kiegyezést követő első kabinetek a kormánypárti sajtótermékeket.

A kiegyezés megkötése, Andrássy Gyula gróf és kabinetjének kinevezése politikatörténeti szempontból értékelhető rendszerváltásként, ezzel szemben sajtótörténeti szempontból kevésbé, ha a kormányzati sajtópolitikát vesszük görcső alá – bár természetesen a cenzúra eltörlése, a sajtószabadság és a sajtóesküdtszékek visszaállítása rendszerváltó jelenségnek tekinthető. A sajtópolitika egyik fő kérdése az, hogy a kormányzat mely orgánumokat támogatja és melyeket bünteti (például sajtóperrel). A laptámogatások rendszerét, annak különböző típusait, sőt akár magukat a szubvencionált lapokat is megörökölte a hivatalba lépő Andrássy-kormányzat elődeitől, s bár a folyósított szubvenció hatékonyságában többen kételkedtek, az állami büdzsének komoly terheket jelentő sajtótámogatást folytatták.

Tanulmányunk célja a lapfinanszírozási módszerek feltárása – felhasználva a sajtótörténeti szakirodalom kutatási eredményeit –, illetve annak vizsgálata, mennyiben alkalmaztak új eszközöket, mennyiben támogattak új lapokat (a korábbiakhoz képest új szerkesztőket). Összehasonlító elemzésünk bepillantást nyújt a sajtóirányítás gyakorlati kivitelezésébe, és választ keres a kontinuitás–diszkontinuitás kérdésre. Sajtóirányításon a sajtóbefolyásolás különféle eszközeit értjük. Az elemzett korszak viszonyait a pozitív (azaz nem korlátozó jellegű) sajtóbefolyásolás jellemzi; különféle lapokat különféle módszerekkel támogattak, amelyeket az alábbiakban számba veszünk. A kiegyezés előtti sajtóvezénylet rendszerét számos kritika érte, így nem meglepő, hogy átalakítására történt (elméleti) kísérlet.

2. Elképzelések a lapfinanszírozás korszerűsítésére

Az ellenzék soraiból heves bírálatok érték a provizórium idejéből átvett hivatalos, félhivatalos lapokat érintő struktúrát és támogatási rendszert, így a minisztertanácsok napirendjén is feltűnt a sajtófinanszírozás kérdése.¹ Ezek jegyzőkönyveihez képest részletesnek tekinthetjük a hivatalos lap, a Budapesti Közlöny szerkesztőjének, Salamon Ferencnek a tervezetét a sajtóügy rendezéséről 1867-ben, aki két lehetséges irányt is felvázolt.² Bevezetőjében bírálta a jobboldali sajtót: „lanyha”, dezorganizált, és egyre csökken a befolyása.³ Megállapította, hogy a jobboldal három fő sajtótermékkel rendelkezik: a Pesti Naplóval, az Esti Lappal és a Magyarországgal. Az Esti Lapot tartotta a legharcosabbnak, míg a Pesti Naplót kritikával illette inaktivitása miatt. Az Esti Lap és a Magyarország azonban egyrészt kevés előfizetővel számolhatott, mert mindkettő szubvencionált lap, márpedig „nálunk gyanus szemmel nézik a félhivatalos, a sugalmazott irodalmat”;⁴ másrészt a Pesti Napló olyan vetélytársuk, amellyel nem tudnak szembeszállni. Leszögezi továbbá, hogy pártlapból elegendő egy is, mert az olvasók – anyagi helyzetüknél fogva – úgysem fizetnek elő többre. Szakítást javasolt a megelőző időszak szubvenciókat alkalmazó sajtóirányításával: „nálunk fölösleges és sikertelen félhivatalos lapokat tartani.”⁵

Első megoldási javaslata az volt, hogy a jobboldal mint párt – a brit mintának megfelelően – alapítson pártlapot, azaz ne a kormányzat finanszírozza a sajtóorgánumot.⁶ Ezt részvénytársaságként képzelte el, mondván, nem akarná a „kiadó speculánsok kezébe adni”. „Szellemileg is független” lapot tervezett, mert a személyes kapcsolatok negatív irányban befolyásolják a sajtót. Ez a forma biztosítaná a szókimondó újságot, mivel annak köszönhetően évekig is bírhat deficittel, nem kell az előfizetők kegyeiért versengenie.⁷ Az alapításhoz szükséges pénzt a Deák-kör tagjaitól várta, legalább 100 000, de inkább 150 000 forintot.

Bírálta, hogy a hazai lapok keveset áldoznak a „szellemi kiállítás”-ra, amin változtatni kívánt, hogy vonzóbbá tegye az új újságot a jó írók számára. Az újságírók fizetése igen alacsony – vélte –, egyikük sem tekintheti fő állásának az írást, s így nem tudnak minőségi munkát végezni, Salamon tehát a szakma professzionalizációját sürgette. A kormánytámogatást minimálisra szorítani javasolta: részvényeket jegyezhetnek a kormánytagok is, a politikai lapok alapításához szükséges kauciót elengedhetné a kabinet, illetve a hivatalos lap nyereségéből pótolhatná, ha részvénybefizetési hiány keletkezik.⁸

Másik, megítélése szerint jobb lehetőségként azt vázolta fel – mivel az új lap alapítása sem szüntetné meg a versenykényszert a Pesti Naplóval –, hogy a szubvencionált félhivatalos lapokat szüntessék meg, és minden erőforrást csoportosítsanak át a Pesti Naplóhoz. Ezt azonban Salamon nehezebben kivitelezhetőnek tartotta, mint egy új lapalapítást. Az első felmerülő probléma az volt, hogy a Pesti Napló jól jövedelmező magánvállalkozás, Emich Gusztáv nemcsak nyomtatja az újságot, hanem tulajdonosa is 50 százalékban. Emichnél javasolta meghagyni a nyomdai munkákat és azok hasznát. A nehezebb feladatnak a másik tulajdonossal, Kemény Zsigmond báróval való alkudozást tekintette, akitől a tulajdonosi jogot vásárolná meg a párt (de főszerkesztőként meghagyná a lap élén). A lap megvásárlása mellett szól, hogy már van előfizetői tábora, renoméja, s Salamon

1 A sajtóosztály felállításának elengedhetetlenségéről határoznak: 1867. július 24. Sajtószabályzat elkészítésének szükségességéről született döntés: 1867. november 12. Sajtóosztály működése reformjának időszzerűségéről döntenek, 1868. október 13. A sajtóosztály működésének szabályozásáról a javaslatot elfogadják: 1869. június 9. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) K27 Miniszterelnökségi levéltár, minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

2 Az aktára utólag vezették rá, hogy a dátum nélküli szöveg az 1870-es évek elején keletkezhetett, így Lónyay Menyhért iratai közé került. A tervezet azonban 1867. szeptember 6-a előtt született, mivel Salamon Csengery Antalnak ekkor írt levelében hivatkozik e tervezetére. Salamon Ferenc Csengery Antalnak, 1867. szeptember 6., Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban: OSZK Kt.) Levelestár. Alátámasztja az 1867. évi keletkezést az is, hogy Salamon olyan lapokat említ mint jobboldali újságokat, amelyek megszűntek: az Esti Lap 1870-ben, a Magyarország pedig 1867 decemberében. A datálást tovább pontosítja, hogy az Esti Lap 1867. július 1-jével indult.

3 MNL OL K467 A miniszterelnök félhivatalos levelezése, 2. cs. Lónyay Menyhért, 1. akta, 3. f.

4 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 4. f.

5 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 5. f.

6 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 5. f.

7 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 6. f.

8 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 7–8. ff.

kalkulációja szerint 40 000 forintért (kaucióval együtt: 50 000 forintért) felkínálható lenne az adásvétel.⁹ Salamon javaslata még a sajtóosztály felállításának, működésének kezdeti időszakában született, amikor még könnyebb lett volna eltérni a provizóriumbeli sajtóirányítás eszközeitől.¹⁰ A pozitív sajtóvezénylet módszereiről azonban nem mondott le az Andrassy-kormány még akkor sem, ha azok hatásfoka már a korábbi években is megkérdőjelezhető volt (Deák 2018: 179).

3. Sajtótámogatások a kiegyezést követő években

A kiegyezést követő első években – a hiányosan rendelkezésünkre álló adatok szerint – költötték a legtöbbet sajtótámogatásra, majd az 1870-es évektől csökkentették e kiadásokat. Néhány lap szubvencionálása mellett azonban az elemzett időszakban végig kitartott a kormányzat. Az 1869. évi választások – annak ellenére, hogy eredményüket a kabinet nem értékelte győzelemnek – vízválasztót jelentenek (Cieger 2009: 61–63): a kormány egyre inkább megfontolta, hogy támogat-e egy bizonyos sajtóterméket, amelyet ajánlottak, vagy amelynek szerkesztője-tulajdonosa segílyt kért. A szubvenciók összegét csupán néhány esetben voltak hajlandók emelni, sőt inkább megszüntették az olyan lapok finanszírozását, amelyekkel elégedetlenek voltak.

Cieger András (2018) a sajtótámogatások kapcsán azt gyanítja, hogy a kormányzat ismeretségektől, ajánlásoktól befolyásolva, sokszor *ad hoc* módon, körültekintő tervezés nélkül támogatott különféle sajtótermékeket a kiegyezést követő években. Mint látni fogjuk, az ajánlásoknak, személyes kapcsolatoknak és a szerkesztő személyének (akinek megbízhatóságáról mindig meg kívánt győződni a miniszterelnökség, majd a belügyminisztérium) valóban fontos szerepük volt. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy egyáltalán semmiféle koncepció sem húzódott volna meg a laptámogatások mögött, bár tervszerű működésről valóban nem beszélhetünk. A kormányzat érvei között, ha nem kívánt támogatni egy-egy lapot, szerepelt az az argumentum, hogy már létezik abban a régióban, például székely területen szubvencionált lap. Az is érv lehetett a támogatás mellett, hogy megszűnt egy nem magyar nyelvű nemzetiségi lap (például: a szlovák nyelvű Krajan című újság), s szükségesnek látták a hiányt pótolni. Törekedtek tehát arra, hogy mindegyik régióban és nyelven, ahol feltételeztek megfelelő számú olvasóközönséget, rendelkezésre álljon megbízható kormánypárti lap. Ennek szükségességét Gelich Richárd osztálytanácsos az 1848-as hagyományokkal magyarázta 1867 őszén: „...a kormány szükségesnek tartotta nép- és politikai lapokat minden országos nyelven segélyezni. A siker igazolta ebeli nézetét.”¹¹

Bár nem rögtön hivatalba lépése után, de a kormányzat tett erőfeszítéseket arra, hogy felkutasson segélyezésre méltó lapokat. Azonban a kiszemelt – nagyrészt magyar nyelvű – vidéki újságokról, amelyeket Deák-pártinak és „életre való vállalat”-nak tartott Kandó Kálmán miniszteri tanácsos (Eger, Grossbetschkereker Wochenblatt, Győri Közlöny, Oedenburger Localblatt, Pécsi Lapok, Somogy, Szatmári Közlöny, Szegedi Hirlap,¹² Szegedi Néplap, Székely Közlöny, Vasmegeyi Lapok, Zala-Somogyi Közlöny), a főispánok válaszaiból nem egyformán pozitív kép rajzolódott ki.

A miniszterelnökség kilátásba helyezte a szubvencionálást és a biztosíték átvállalását is, amennyiben a szerkesztők a helyi újságokat politikai lappá alakítják. A belügyminiszternek kellett e levél nyomán a főispánoktól információkat gyűjtenie a lapok olvasottságáról, a szerkesztők megbízhatóságáról. Sajnos nem mindegyik sajtótermékről ismerjük a főispáni választ, de azt tudjuk, hogy több olyan vidéki újság címe szerepelt a listán (Győri Közlöny, Somogy,

9 MNL OL K467 2. cs. Lónyay, 1. akta, 11–13. ff.

10 Az 1867. október 18-án tartott minisztertanács ülésen elhatározták, hogy szükséges, hogy a Deák-pártnak legyen egy színvonalas napilapja. Erre a legmegfelelőbbnek – magas prenumeránsszáma miatt – a Pesti Naplót találták, s megbízták Eötvös Józsefet, Gorove Istvánt és Horvát Boldizsárt, hogy Csengeryvel és Horváth Lajossal egyeztetve tárgyaljanak mind Keménnyel, mind pedig Emichhel tulajdonjoguk részvénytársaságra való átruházásának feltételeiről. (A tárgyalások eredményeiről nem értesülünk.) A kabinet eszerint foglalkozott Salamon tervezetével. MNL OL K27 Miniszterelnökségi levéltár, minisztertanács i jegyzőkönyvek.

11 Gelich Richárd Andrassy Gyulának, Buda, 1867. szeptember 6., MNL OL, Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattározott iratok (K26 ME) 1867:1609.

12 Valószínűleg a Szegedi Híradóra utaltak, mivel Szegedi Hirlap című újságot a korszakból nem találtunk a sajtótörténeti szakirodalomban.

Szegedi Híradó), amely később valóban segélyben részesült, de a kiegyezés előtti években nem, azaz vélhetően az illetékes főispánok támogatólag nyilatkoztak ezekről. Elképzelhető, hogy azokkal a lapokkal kapcsolatban, amelyek nem kaptak szubvenciót, nem érkezett válasz a főispánoktól, vagy érkezett, de nem pártfogó hangvételű.

Olyan esetet is ismerünk azonban – a nagykanizsai Somogy című hetilapét –, amelyről azt nyilatkozta Jankovich László főispán, nem látja reálisnak, hogy nőjön az előfizetők száma (ekkor 500), a politikai lappá való átalakítás pedig anyagilag megterhelő lenne a szerkesztőnek, és az előfizetések árát is növelné. Eközben egy másik figyelemre méltó aspektust is kiemelt értékelésében:

...vidékünk olvasó közönségének a politikai dolgokkal érdekelt része a fővárosi s leginkább napi lapokban keresi s találja fel a politikai olvasmányokat és ujdonságokat, midőn tudja és tapasztalja, hogy a heti, különösen a vidéki lapok a fővárosi napi lapokból veszik át és böngészik a nevezetesebb eseményeket s azokból folyó elmélkedéseket, a helybeli lapokban pedig megszokta csupán saját vidékét érdeklő tárgyakat találni.

Ennek fényében nem javasolta, hogy a Somogy politikai közlönnyé alakuljon, s azt tanácsolta, a lap inkább a meglévő keretek között szolgálja a Deák-párt érdekeit évenkénti 500 forint segély mellett. Jankovich egyébként a szerkesztőt, Roboz Istvánt teljesen megbízható egyénként jellemezte.¹³

A lap sorsa végül nem a főispán javaslata szerint alakult: 1869-ben átvállalta a kormányzat a kaucióját, azaz a választások időszakában mégis politikai lappá alakították, és Cieger kutatásai szerint 1872-ben a Jankovich által javasoltnál magasabb összegű segélyben (1000 forintban) részesült (Cieger 2018: 585).¹⁴

Választ még két lapról biztosan kézbe vehettek a belügyminisztériumban: az Eger és az Oedenburger Lokalblatt kapcsán az az információ érkezett, hogy nem sok előfizetővel rendelkeznek, csekély a hatásuk, nem érdemes támogatni azokat.¹⁵ A javaslatokat minden bizonnyal megfogadta a sajtóosztály, mert a későbbiekben sem bukkantunk e lapokra a sajtótámogatásokról szóló aktákban.

4. Érvek és ellenérvek a sajtótámogatás mellett és ellen

A sajtótámogatásokról a döntések, illetve a pénzbeli segélyek kifizetése is a miniszterelnökségen belül felállított sajtóosztály keretei között születtek. A sajtóosztály szervezése elhúzódott, Gelich Richárd ideiglenes vezetőt követően Ludasi Mór volt az első, aki irányíthatta ezt a részleget. A laptámogatások mikéntjéről, illetve arról, hogy ezt igyekeztek – nem sok sikerrel – titokban intézni, Ludasi levele tanúskodik a Krajan és a Concordia szubvencionálásának kapcsán: „1) Írásbeli szerződésnek nincs itt helye. 2) A kormány semmi határozott időre nem kötelezi magát. 3) *Havonként és utólagosan* fizeti a kormány az illetéket.” Azt is leszögezi, hogy ha nem megfelelő a lap iránya, bármikor megszüntethető a segélyezés. A támogatás feltétele az, hogy a Concordia és a Krajan nyomdása havonta benyújtsa a számlát a lap teljes nyomdai költségekről, s ha ezt a szerkesztő elismeri, akkor ki kell fizetni.¹⁶ A későbbiekben általában egy évre kötelezte el magát a kormányzat, a szubvenciót az adott naptári évre igényelték a szerkesztők nevében a megyei vezetők, s a legtöbb esetben negyedévente utalványozták azt nekik. Annak nem találtuk nyomát a későbbiekben, hogy számlák bemutatásához kötötték volna a segély kifizetését. A kiegyezést megelőző évek sajtótámogatási gyakorlatához képest azonban új elem, hogy a megyei főispánokat bevonták a rendszerbe: a korábbi években a centralizáció jellemezte a sajtóügyek intézését, a helytartótanács vezetése nem épített be közvetítőket (Deák 2018: 64–68).

13 Miniszterelnökség Wenckheim Bélának, Buda, 1868. február 12., Jankovich László Wenckheimnak, Szőlös-Győrök, 1868. március 25., MNL OL K148 IV. B. 1868:397.

14 Dux Lajos Lónyaynak, Buda, 1869. március 1., MNL OL K26 ME 1869:284.

15 Szapáry Gyula Wenckheimnak, Bécs, 1868. március 3., Széchenyi Gyula Wenckheimnak, Bécs, 1868. február 29., MNL OL K148 IV. B. 1868: 397.

16 Ludasi Mór Kandó Kálmánnak, Bécs, 1868. március 17., OSZK Kt., Levelestár.

A szerkesztők-laptulajdonosok, illetve az általuk megnyert vezetők különböző indokokkal kértek segílyt vagy igényelték a szubvenció felemelését: elsődleges helyet foglalt el a szerkesztő-tulajdonos rossz anyagi helyzetének említése, a lap segíly nélküli fenntarthatatlansága mellett az, hogy a sajtótermék kormánypárti nézeteket propagál, amire nagy szükség van az adott régióban vagy az adott nemzetiségi nyelven. A Székely Közlöny szubvenciójának indoklásául lejegyezték például, hogy e kormánypárti lapot székely területen adják ki, s a székelyek csak helyi sajtóterméket olvasnak.¹⁷ A támogatás azonban nem bizonyult elég hatásosnak, mert a lap Mikó Mihály maroszeiki főkirálybíró értesülése szerint 1868-ban megszűnt, de a belügyminiszter fontosnak tartotta a későbbiekben is egy székely újság „pénzzeli gyámolítás”-át,¹⁸ így 1869-től finanszíroztak egy másik székely sajtóorgánumot. A Székely Hírlap segílyének indoklásaként hasonló szövegeket olvashatunk: a székelyek csak ezt olvassák, ráadásul jó irányú, erélyes kormánylap, fenntartása elengedhetetlen.¹⁹ Másik pártfogó is érvelt azzal, hogy az adott régióban, a Bánátban létfontosságú egy kormánypárti lap (Banater Post),²⁰ mint ahogy a sajtótermékek kormánypárti irányvonalát is rendre bizonygatták. Wenckheim Béla belügyminiszter az Ung támogatásának fontosságát ecsetelve azzal érvelt Andrásynak, hogy a kormányellenes agitációt a kárpátaljai megyékben ellensúlyozni kell.²¹ Trencsén megye főispánja és Thull Lipót lapszerkesztő egy szlovák nyelvű lap, a Krajan kapcsán hasonló argumentációt vonultatott fel, kiegészítve azzal, hogy az újság a kormányzat segítségével jött létre, kapott segílyt a kiegyezés előtti években is, ráadásul akkor a kauciót sem kellett letennie.²² A lap hazafias, „jó szellemű” és „magyar érületű”,²³ a kormány irányvonalának megfelelő.²⁴ A Krajan célja a „monarchikus és hazafias érületnek ... ápolása” és a „nemzetiségi izgatások terjeszkedésének a lehetőségig meggátolása”.²⁵

A Concordia című román nyelvű lap tulajdonos-szerkesztője, Pap Zsigmond, amikor újságját felajánlotta a kormánynak, azzal indokolta a segílykérést – persze amellet, hogy ő már saját vagyonából rengeteget áldozott a lapra –, hogy fontos egy román nyelvű sajtótermék, amelyből az erdélyi románok saját nyelvükön értesülhetnek a rendeletekről, törvényekről, hirdeteményekről, emellet propagandacélt is megfogalmazott: a románokkal meg kell értetni a magyar kormány politikáját, feltétlenül népszerűsíteni kell azt. Hasonló elemek tűnnek fel Jeszenszky László, a Priateľ Ľudu szerkesztőjének levelében is: lapjának célja a magyar kormány politikáját „felfoghatóvá tenni, ... a tót nép alsóbb rétegeinek a szívet és lelkét megnyerni”.²⁶

1875-ben a Karpat' című újság kapcsán Berczik Árpád, a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője – saját szubvencionálással kapcsolatos nézetének felvillantása mellett – rámutatott a nemzetiségi nyelvű sajtótermékekkel kapcsolatos problémákra:

...bár a sajtó anyagi segélyezésének barátja nem vagyok, mindamellet tudván azt, mily *csékély* a nemzetiségi lapok *olvasóközönsége* és mily kevésbé állhatnak fenn azok valamely oldalról jövő támogatás nélkül – nem idegenkedném egy oly vállalatnak segélyezésétől, mely célul tűzné ki a ruthen ajku nemzetiség köreiben a magyar államiság érdekeit védeni, eszméjét terjeszteni, netáni izgatásokat ellensúlyozni és visszautasítani [kiemelés tőlem: T. Á.].²⁷

17 Péchy Manó Wenckheimnak, Kolozsvár, 1868. október 1., MNL OL K26 ME 1868:1205.

18 Mikó Mihály Péchynek, Marosvásárhely, 1868. augusztus 14., MNL OL K26 ME 1868:1205; Wenckheim kifejezetten sürgeti Andrásyt, hogy a sajtóosztály mihamarabb tárgyaljon a kérdéssről. Wenckheim Andrásynak, Buda, 1868. október 11., MNL OL K26 ME 1868: 1205.

19 Péchy Rajner Pálnak, Kolozsvár, 1869. december 11., MNL OL K26 ME 1869:69; Péchy Andrásynak, Kolozsvár, 1870. március 28., MNL OL K26 ME 1870: 159; Mikó Péchynek, Marosvásárhely, 1870. december 4., MNL OL K26 ME 1870: 159.

20 Scudier Antal báró temesvári hadparancsnok Szilágyi Józsefnek, Temesvár, 1873. március 2., MNL OL ME K26 1873:559. Scudier a szerkesztő kérésére kereste meg a miniszterelnököt, azaz az egyetlen katonát, aki belefolyt a sajtótámogatási ügyekbe.

21 Wenckheim Andrásynak, 1867. szeptember 22., MNL OL K26 ME 1867:1721.

22 Thull Lipót Andrásynak Pest, 1867. április 21., MNL OL K26 ME 1867:1686.

23 Trencsén megye főispánja Wenckheimnak, Trencsén, 1867. augusztus 8., MNL OL K26 ME 1867:1686.

24 Mérey fogalmazványa Lónyaynak, 1868. január 27., MNL OL K26 ME 1868:130.

25 Thull Andrásynak Pest, 1867. április 21., MNL OL K26 ME 1867:1686.

26 Jeszenszky László Wenckheimnak, 1867. május. 12., MNL OL K26 ME 1867:1609.

27 Berczik Árpád Török Napóleonnak, 1875. április 3., MNL OL K26 ME 1875:604.

Az Ung megyei főispán, Török Napóleon a szerkesztőt, Homicskó Miklóst megbízhatónak minősítette, a ruszin nyelvű lap fenntartását pedig kívánatosnak, így a segélyezés sem maradt el.²⁸ Más alkalommal Berczik a vidéki újságok nehézségeire világított rá: „Vidéken napi lap nem képes már a szükséges hírlapi anyag hiánya miatt ... tisztességesen megélni”, így nem rendszeres, hanem egyszeri 1400 forintos segélyezést javasolt a Nemere című lap esetében.²⁹

Wenckheim egy levelében új aspektus bukkant fel: a választások alatt meggyőződhetek arról, hogy szükséges egy szlovák nyelvű Deák-párti lap, ezért érdemes támogatásra a Koruna.³⁰ 1869-ben és 1871–1872-ben jelentek meg hangsúlyosan a választási szempontok. Ekkor különösképpen fontosnak tartották a szubvencióért jelentkezők, hogy Deák-párti lapjukkal tompítsák a szélbal vagy „pánszláv” agitációt.

Török Napóleon az Ung kapcsán taglalta 1868-ban, hogy a közelgő választások miatt különösen fontos a lap, már tekintélyre tett szert, így indokolt a szubvencionálása 1869-ben is.³¹ A következő követválasztás évében, 1872-ben Török egyenesen a szubvenció összegének felemelését kéri. Kifejti, hogy a lap a választások alkalmával nagy szolgálatot tett, nőtt az előfizetők száma, mert kedvezményt kaptak a néptanítók, de emelkedett a papír és a munkaerő ára is, így a kiállítás költsége körülbelül dupla annyi, mint a lap indulásakor.³²

1869-ben a Somogy kapcsán Dux Lajos, a sajtóosztály munkatársa érvelt azzal, hogy a szélbal izgatások miatt e vidéken fontos a kormánypárti lap,³³ míg a Siebenbürger Blätter esetében Wenckheim hangsúlyozta, hogy a követválasztások időszakában a szászok kormányzattal szembeni ellenséges magatartását ellensúlyozhatja ez az újság.³⁴ 1871-ben azzal az indokkal nyomatékosítja a segélykérést Mikó Mihály Csík megyei főispán, hogy 1872 a követválasztások éve, amikor még inkább elengedhetetlen a Székely Hirlap léte.³⁵

A választásokon kívül természetesen egyéb agitációk is szerepelhettek érvként. Ormós Zsigmond Temes vármegye főispánja szerint a Temesi Lapok támogatása azért szükséges 1874-ben, mert a régióban a megyerendezés elleni izgatást csillapíthatja,³⁶ a Nemere pedig a brassói szászok – valószínűleg hasonló irányú – támadásait verheti vissza.³⁷ Figyelemre érdemes, hogy ugyanakkor a szélbal és balközép bázisának tartott magyarországi területeken alig segélyeztek negyedéves rendszerességgel helyi érdekeltségű lapokat – talán elégségesnek gondolták a magyar lakosság körében a fővárosi Esti Lap és a Hirmondó által kifejtett propagandát –, néhány támogatott lap esetében azonban a biztosítékot letették a szerkesztő-tulajdonosok helyett.³⁸

5. A laptámogatás különféle módjai és mértéke

A segélyezés eszközei sem voltak ismeretlenek, a kiegyezés előtti években is hasonló módokon támogatták a lapokat: a pénzsegély (egyszeri rendkívüli vagy rendszeres) mellett a lapbiztosíték letétele is nagy könnyebbséget jelentett a sajtótermékek tulajdonosainak, mint ahogy a hírlapbélyeghitel, a postai szállításban adott kedvezmény vagy a hirdetések biztosítása, az ingyenpéldányok felvásárlása és terjesztése is. Kiadást ugyan

28 Török Bercziknek, Ungvár, 1875. április 18., MNL OL K26 ME 1875:604.

29 Berczik fogalmazványa, Bp., 1874. szeptember 25. MNL OL K26 ME 1874:2017.

30 Wenckheim Andrásynak, Buda, 1869. május 15., MNL OL K26 ME 1869:687.

31 Török Andrásynak, Ungvár, 1868. december 25., MNL OL K26 ME 1868:393.

32 Török Szlávynak, Ungvár, 1872. december 28., MNL OL K26 ME 1872:674.

33 Dux Lónyaynak, Buda, 1869. március 1., MNL OL K26 ME 1869:284.

34 Wenckheim Andrásynak, Buda, 1869. február 9., MNL OL K26 ME 1869:99.

35 Mikó Péchynek, 1871. november 14., MNL OL K26 ME 1871:1697.

36 Ormós Zsigmond Szlávynak, Temesvár, 1874. január 6., MNL OL K26 ME 1874:120.

37 Vecsey Róbert Szapárynak, 1874. d. és h. nélkül, MNL OL K26 ME 1874:2017.

38 Cieger (2018: 585) kutatásai szerint azok a lapok, amelyek kaucióját letették a megelőző években, s 1872-ben segélyt is kaptak: Somogy (1000 forint), Győri Közlöny (1450 forint), Szegedi Híradó (1500 forint). Ezek alapján feltételezhetjük, hogy e három újság szubvencionálása folyamatos volt. Azt is megfigyelhetjük, hogy nem részesültek magasabb összegű támogatásban, mint az erdélyi, a felvidéki területeken kiadott magyar vagy nem magyar nyelvű lapok.

nem jelentett a kormányszatnak, de segítséget remélhettek egyes szerkesztők a főispánoktól is, akik ajánlhatták újságjukat (például: a községeknek, hogy fizessenek azokra elő).³⁹ Ez utóbbi támogatási módszernek azonban kevés nyomát találtuk az iratokban.

5.1. Lapelőfizetések

Az 1867. év második felében feltűnnek a sajtókiadásokról szóló számadásban olyan tételek, amelyek azt mutatják, hogy előfizetésekkel segélyeztek lapokat. A kiegyezés előtti kormányzat Vas Gereben Népbarát című lapját támogatta ilyen formában (1866. január 1. és szeptember 30. között összesen 3900 forinttal), amit csekély összeggel (150 forint) rövid ideig az Andrássy-kormány is folytatott, a lap azonban megszűnt.⁴⁰

A Pester Correspondenz című könyvatos támogatásakor is előfizetésekre utalhatnak a „Praenumerativus-betrag” megjelöléssel. E lapot már bőkezűbben szubvencionálták, 1867. második felében és 1868 januárjára havonta háromszáz forint illette meg.⁴¹ Az összeg megegyezik azzal, amennyit 1866-ban kapott (Deák 2018: 283). A későbbiekben nem bukkan fel a vizsgált iratokban Lichtenstein Ferenc Lajos lapja, azonban Cieger kutatásai jelzik, hogy segélyezését folytatta a kabinet.⁴²

5.2. Ingyenpéldányok előfizetése és terjesztése

Ingyenpéldányok terjesztéséről sincs ismeretünk sok sajtóorgánumra vonatkozóan. Valószínűleg nem ez volt a legelterjedtebb támogatási mód. E téma az aktákban 1868-ban olyan kontextusban bukkant fel, hogy az ingyenpéldányok költségeit nem tudták fedezni a sajtóalapból, s erről értesítette a sajtóosztály a belügyminisztert. A kiküldött ingyenpéldányokat összegzik, értéküket is megjelölve: a Hirmondóból 2173 darabot (6519 forint), a Concordiából 347-et (2889 forint 28 krajcár) és a Krajanból 514-et (2627 forint) terjesztettek díjmentesen, ami összesen 12 035 forint 28 krajcár költséget jelentett.⁴³ Később már csupán a Hirmondó tűnik fel, amikor 1873-ban az első negyedévre 2365 példány ingyenes szétküldéséről számolt be Egervári Frigyes, a számvevőség számtanácsosa (és 1452 előfizetőről),⁴⁴ majd 1874-ben ugyanennyi ingyenpéldányt rendelt a kormányzat (emellett már csak 1100 prenumeránssal számoltak).⁴⁵ 1875-ben a lapból negyedévente 2200 ingyenes példány szétküldését tervezték (és 950 előfizetői példánnyal kalkuláltak), de júliustól már csak hetente 1100 példányt nyomtattak belőle, ami nagyarányú példányszámcsökkenést mutat.⁴⁶

Figyelemre méltó, hogy a kiegyezést követő időszakban a kormányzat igyekezett felmérni az ingyenpéldányok hatáskörét: a belügyminiszter felkérésére a főispánoknak jelentést kellett küldeniük a három lap hatásáról.⁴⁷ Sajnos a jelentések közül – Wenckheim levele szerint ezek eleve hiányosan érkeztek be – alig maradt fenn néhány. A válaszok alapján rögzíthető, hogy a főispánok szerint a Concordia kisebb hatást gyakorolt, mint a Hirmondó és a Krajan. Ennek okaként azt jelölték meg, hogy a románok műveletlenebbek, a Krajan és a Hirmondó gyakorlatias ismereteket is közvetít, így nagyobb érdeklődésre tarthat számot az olvasók körében.⁴⁸ Részleteket az

39 Például Szapáry kérte a főispánokat, hogy pártolják a Svornost' című lapot. Válaszukból kiderül, hogy szétküldték az előfizetési íveket. Szapáry a főispánoknak, 1873. március 25., MNL OL K 148 1873. XIV. B. Belügyminisztérium, elnöki iratok, sajtórendészeti ügyek, 988.

40 Számadás a sajtóügyi kiadásokról, Huszár Adolf, 1867. december 31., MNL OL K26 ME 1867:2274.

41 Számadás a sajtóügyi kiadásokról, Huszár, 1867. december 31., MNL OL K26 ME 1867:2274.

42 1872-ben a rendelkezési alpból 3600 forint került a szerkesztőhöz, azaz havonta 300 forint (Cieger 2018: 590).

43 Andrássy Wenckheimnak, Buda, 1868. május. 5., MNL OL K148 IV. B. 1868:1094.

44 Egervári Frigyes összesítése, 1873. június 17., MNL OL K26 1873:1564.

45 Egervári összesítése d. n., MNL OL K26 1874:118.

46 Havas Sándor államtitkár Bittó Istvánnak Bp., 1875. február 20., MNL OL K26 ME 1875:362.

47 A belügyminisztérium leirata a főispánoknak, MNL OL K148 XIV. B. 1868:1281.

48 A belügyminisztérium átirata a miniszterelnöknek, MNL OL K148 XIV. B. 1868:1471.

ingyenpéldányokról csak Zemplén megye kapcsán tudunk, mivel Zemplén főispánja kifejtette, hogy nem tudja, hová járnak az ingyenpéldányok, így nem is tud a hatásukról információkat gyűjteni.⁴⁹ Segítségül összegyűjtötték, hogy hová küldenek a Hirmondóból ingyenpéldányokat:

Szerencsre Tóth Dániel, Szűk Lajos jegyző, Csuka István, Vitányi József ügyvéd, és a városi Elöljárók czime alatt, Szerencs Ondra N. Toth János, Szerencs Zomborra Bukoviczky János bíró, és Kéla Antal Gör. Kath. plébános, Szerencs Bekecsre Csordás Mihály, Módra Koroknai Mihály pénztárnok és Öhlschleger András czimek alatt.⁵⁰

A főispán válaszát sajnos nem ismerjük, mint ahogy olyan későbbi törekvést sem, amikor az ingyenpéldányok hatását ilyen széleskörűen fel kívánta volna mérni a sajtóosztály. A zempléni adatok mutatják, hogy számonként néhány városi előljárónak küldték ki a néplapból az ingyenpéldányokat, s vélhetően a többi megyében is hasonlóan jártak el.

A névsor teljesen esetlegesnek tűnik, a kiküldés módszere pedig eltér a kiegyezés előtti gyakorlattól, amikor a megyei és a városi közigazgatási vezetőkhez juttatták el az ingyenpéldányokat, vagy a helytartótanács küldte szét azokat. Ráadásul a kiegyezés előtti években inkább a röpiratokat támogatták ingyenes terjesztéssel, Deák Ágnes a folyóiratok közül csak a Kerti Gazdaság címűt említi, amelyet díjmentesen továbbított a helytartótanács (Deák 2018: 79, 185–187).

5.3. Hírlapbélyeghitel és/vagy a postai szállítás díjának elengedése

A hírlapbélyeghitelt⁵¹ és/vagy a postai szállítás díjának elengedését mint támogatási formát már több lap is élvezhette, mint az ingyenpéldányok terjesztését a kiegyezést követő években.

Az Esti Lap és a Népbárát esetében elengedték e díjakat, a Magyar Gazda (Vas Gereben néplapja) esetében azonban csak a szándékot ismerjük, hogy kapjon a lap bélyeg- és postadíjmentességet.⁵² Jeszenszky László, a Priateľ Ludu szerkesztője is kérte ezeket az engedményeket, de az iratok nem tájékoztatnak a miniszterelnökség pozitív vagy negatív döntéséről,⁵³ a Pester Journalról azonban biztosan tudjuk, hogy bélyegmentességhez jutott.⁵⁴ A Krajan szintén rendelkezett bélyeghitellel és postai szállítási kedvezménnyel, mivel a lap megszűnése után arról értesülünk, hogy a Slovenské Noviny című szlovák nyelvű lapra ruházzák át Thull újságja kedvezményeit (és a hivatalos hirdetések is megjelenhetnek benne szlovákul).⁵⁵

A Szabad Egyház című lap bélyeghitelét ugyancsak engedélyezte Andrassy 1869-re, s automatikusan megkapta azt a lap 1870–1871-re is.⁵⁶

További adatokat ismerünk az 1868–1869. év bélyeghitel-összegeiről, mivel Szilágy József 1873-ban – miután átvette Lónyay Menyhértől a miniszterelnöki pozíciót – kimutatást kért ezekről. E szerint 1868–1869-ben az Esti Lap (1170 forint), a Hirmondó és a Borsszem Jankó című élclap (együtt: 1550 forint), a Napredák (400 forint), a Krajan (240 forint) és a Concordia (190 forint) élvezhette a bélyeghitel előnyeit.⁵⁷ Az 1868–1869-ben készült kimutatások hasonló, de nem teljesen azonos adatokkal szolgálnak az 1868. év utolsó negyedéről és az 1869. év

49 Zemplén megye főispánja Wenckheimnak, 1868. augusztus 7. MNL OL K26 ME 1868:664.

50 Schifter Ferenc Wenckheimnak, Buda, 1868. szeptember 21. MNL OL K26 ME 1868:664.

51 A hírlapbélyeg (állami illeték) hitelre történő elengedését jelenti.

52 Berczik fogalmazványa, 1867. augusztus 26., MNL OL K26 ME 1867:1654, 1867. október 7-ei minisztertanács jegyzőkönyvének kivonata MNL OL K26 ME 1867:1809.

53 Jeszenszky Andrásynak, 1867. szeptember 29., MNL OL K26 ME 1867:1609.

54 Tettau Lázár Andrásynak, Pest, 1867. október 17. MNL OL K26 ME 1867:1701, jóváhagyta: Pest, 1867. november 12., MNL OL K26 ME 1867:2002.

55 Dux fogalmazványa Lónyaynak és Gorove Istvánnak, 1868. december 28., MNL OL K26 ME 1868:1524.

56 Gorove helyett osztálytanácsosa Kandó Kálmánnak, Pest, 1872. május 3., MNL OL K26 ME 1873:84.

57 Kimutatás a hírlapok számára 1868–1869-ben engedélyezett bélyeghitelről, Pest, 1872. augusztus 16., MNL OL K26 ME 1873:709.

első három negyedévéről. Ezek szerint bélyeghitelt kapott a Concordia, a Borsszem Jankó, a Hirmondó, az Esti Lap, a Slovenské Noviny (1868-ban még a Krajan).⁵⁸

Az 1872. évi bélyeghitelekről részleges kimutatást ismerünk. E szerint ekkor csupán három lap jutott ilyen kedvezményhez: a Szabad Egyház (1594 forint az év első felében), a Hirmondó (1200 forint az utolsó negyedévre) és az Illustrierte Ungarische Volkszeitung (600 forint az utolsó negyedévre).⁵⁹ Még az 1873. évi első három negyedévéről rendelkezünk hasonló adatokkal: az első évnegyedben a Hirmondó (1200 forint) és az Illustrierte Ungarische Volkszeitung (600 forint) is hozzájutott a hitelhez azonos mértékben, mint a korábbi évben, majd később csak a Hirmondó (bélyeghitele csökkent, mivel példányszáma is visszaesett: 1873. harmadik negyedévére 1200 forintot irányoztak elő, de csak 150 forintot használtak fel).⁶⁰

Az 1874. és 1875. évekből is csupán a Hirmondóval kapcsolatban ismerjük az összeget: 1874-ben havi 150 forintos bélyeghitelről olvashatunk.⁶¹ 1875-ben havonta 140 forint bélyeghitelt engedélyeztek, azonban az év végén azt kellett konstatálniuk, hogy a lap példányszáma jelentősen csökkent, bélyeghitele nagyságrendileg negyedévente tett ki akkora összeget (143 forint), mint az év elején havonta.⁶²

5.4. Kaució átvállalása

Komoly segítséget és versenyelőnyt jelentett, ha a kormány letette a nagy összegű biztosítékot, ami a politikai tartalmú újságok megjelenésének előfeltétele volt. A biztosítékot államkötvényként jegyezték,⁶³ a kamatok – bár a szerkesztők vagy mások nevéen volt a nemzeti kölcsön kötvény vagy földterhermentesítési kötvény – nem a szerkesztőket illették meg, hanem az államkincstárt, így azt be kellett fizetniük.

A kauciót a vizsgált években ily módon tették le annak ellenére, hogy aggályok merültek fel, hogy ha nem megbízható egyénhez kerülnek a kötvények, ő átruházhatja azokat – például egyéb tartozások kiegyenlítésére – másokra, illetve bíróság is foglalt már le ilyen kötvényt magánadósság törlesztésére.⁶⁴ Aggodalmuk nem volt alaptalan. Tettau Lázár, a Pester Journal szerkesztője például hitelezőjére, Wagner (máskor: Vagner) Lajosra (máskor: József) jogtalanul átruházta a „16 000 ft értékű nemzeti államkötvény”-t, amelyet vissza kívánt szerezni a miniszterelnökség. Az ügy lezárásának módjáról már nem tájékoztatnak az iratok. Annyi bizonyos, hogy a miniszterelnökség felvette a kapcsolatot Wagnerrel, s próbált alkudozni az államkötvények visszaszerzéséről. Wagner feltételei a következők voltak:

...a központi m. gyógyszerészeti és művegyészeti részvénytársulatnak a m. k. pénzügyminiszteriumhoz benyújtott folyamodványa kedvezőleg intéztetik el, továbbá ha a kincstári jogügyek igazgatósága a Pester Journal devinculálását⁶⁵ eszközölni fogja, végre ha a kincstárból 5000 ftt kap; vagy pedig ha – ezen feltételek nem teljesíthetése esetében – az illető kötvények börzei értéke neki megtérítettetni fog.⁶⁶

58 Az adóhivatal kimutatásai, MNL OL K26 ME 1868:131 és MNL OL K26 ME 1869:145.

59 Zichy József Szlávnak, Pest, 1873. január 9., MNL OL K26 ME 1873:84.

60 Zichy Szlávnak, Pest, 1873. április 21., MNL OL K26 ME 1873:1016; Zichy Szlávnak, Bp., 1873. július 9., MNL OL K26 ME 1873:1792; Zichy Szlávnak, Bp., 1873. október 8., MNL OL K26 ME 1873:2488.

61 Egervári Bartal Györgynek, Bp., 1874. június 27., MNL OL K26 ME 1874:118.

62 Havas Bittónak, Bp., 1875. február 20., MNL OL K26 ME 1875:362, negyedévente csak 143 forint bélyeghitelt engedélyez: Egervári a kereskedelemügyi miniszternek, Bp., 1875. július 26., MNL OL K26 ME 1875:1215.

63 Az 1848. évi 18. tc. 30. paragrafus szerint a lapbiztosítékot készpénzben vagy „fekvő birtokra kettős biztosítékkal betáblázott kötelezvényben” lehetett letenni, az 1914. évi 14. tc. 18. §-a szerint azonban már készpénzben vagy értékpapírban. A törvényalkotás – minden bizonnyal – a gyakorlatban már alkalmazott értékpapírban való letételt foglalta jogszabályba utólag.

64 MNL OL K27 Miniszterelnökségi levéltár, minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1869. július 15. 5.; Lónyay Andrásynak, d. n., MNL OL K26 ME 1869:757.

65 Devinkuláció: „forgalomból visszavont bemutatóra szóló értékpapírt ismét forgalomba helyeznek” (Pallas 1897: 879).

66 Fogalmazvány a miniszterelnökség munkatársától, 1870. január 26., MNL OL K26 ME 1870:1624. Legközelebb egy 1871-es gyűjtőaktában 1871-es és 1873-as keltezésű iratokban találkozunk az ügygel, amelyekből az derül ki, hogy a behajtásra tett minden törekvés eredmény nélkül maradt. A pénzügyminisztérium meghagyásából, Buda, 1873. február 18. MNL OL K26 ME 1871:1249.

Szlávy József, a belügyminisztérium államtitkára Andrásynak írt 1867. nyári levelében másik szempontra is ráirányította a miniszterelnök figyelmét: a biztosíték letétele esetében inkább haladék engedélyezését javasolta átvállalás helyett, mert

...egy lapnak ily kedvezményben részesítése a mostani körülmények közt, más oldalról is hasonló igényekre, sőt[!] némely lapnak a kormány eljárásának gyanúsítására is szolgáltathatna alkalmat.⁶⁷

Az államtitkár minden bizonnyal jogosan tartott az ellenzéki újságírók, laptulajdonosok (és a közvélemény) haragjától, illetve attól is, hogy más szerkesztők is igényelni fogják ezt az engedményt. A kételyek ellenére Jeszenszky László kérelmét követően átvállalták a Priateľ Ludu kaucióját (1867), mint ahogy a Krajanet és a Hirmondóét is (1868).⁶⁸ Reviczky Sándor (a minisztertanács helyettes jegyzője) azt szorgalmazta ekkor fogalmazványában, amelyet Andrásynak és Lónyaynak küldött, hogy a kauciót valamelyik „pénzalap államkötvénykészletéből” biztosítsák.⁶⁹ A Pester Journal kauciójának letételekor (1867) óvatosságra intett Gelich, s azt javasolta, félévente vizsgálják felül a kaució elengedését.⁷⁰ Arról azonban később nem értesülünk, hogy erre sor került volna – egészen az államkötvények átruházása miatt kipattant konfliktusig. 1868-ban a megszűnt Priateľ Ludu helyett a Szegedi Híradó biztosítékát tették le,⁷¹ egy évvel később, 1869-ben pedig a Somogy részesült e kedvezményben. A kaució letétele nem ment gyorsan, ráadásul úgy tűnik, egyszerre két hírlap biztosítékát is azzal az indokkal fedezték, hogy megszűnt a Priateľ Ludu, így felszabadultak anyagi források e célra.⁷² 1869-ben még két szlovák nyelvű lap, a Vlastenec és a Pravdorečnik biztosítékát fedezte az állam, mivel a belügyminiszter felelősséget vállalt azokért.⁷³ 1871-ben további két újság kiadóját mentesítették e teher alól: a Neues Pester Journalét és az Arader Tageblattét.⁷⁴ 1872-ben a csak igen rövid ideig működő Patria című román nyelvű lap biztosítékát vállalták át, ahogy az Illustrierte Ungarische Volkszeitungét is.⁷⁵ Ugyanekkor, a választások előtt letették a Jászkun-Figyelő című pártlap biztosítékát is.⁷⁶ Az újságot Turcsányi Gyula szerkesztette, célja a Deák-párti választási propaganda hirdetése (így érthető módon a lap 1873-ban megszűnt) (Cseh 2015: 108). Egy évvel később a Népfelség (Szini Károly lapja) kaucióját vállalták át.⁷⁷ Ekkor olyan is előfordult, hogy az egymást követő kormányfők nem értettek egyet egy-egy lap támogatásában. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter utasítására például kötvényben tették le a Die Tagespresse és a Der Floh című élclap óvadékát (mindkét lap Bécsben jelent meg 1869-től Ludasi Mór irányításával), Szlávy József azonban másként rendelkezett: Ludasinak vissza kellett fizetnie a kauciót, és más formában letenni három hónapon belül.⁷⁸

Néhány hónappal hivatalba lépése után Szlávy nemcsak takarékoskodásra irányuló intézkedést hozott, hanem vélhetően igyekezett áttekinteni a sajtótámogatásra vonatkozó ügyeket, ezért 1873-ban összesítést kért az addig

67 Szlávy Andrásynak, Buda, 1867. július 18., MNL OL K26 ME 1867:1686

68 Priateľ Ludu: Reviczky Sándor összefoglalása, 1867. október 4., MNL OL K26 ME 1867:1609; Hirmondó és Krajan: 1868. március 23., MNL OL K26 ME 1868:130.

69 Reviczky fogalmazványa, Buda, 1867. október 9., MNL OL K26 ME 1867:1609.

70 Gelich Andrásynak, Buda, 1867. szeptember 19., MNL OL K26 ME 1867:1701.

71 Lónyay Andrásynak, 1868. május 10., MNL OL K26 ME 1868:552 (megtörtént államkötvényben: május 22.).

72 Első levél: Dux Lónyaynak, Buda, 1869. március 1., MNL OL K26 ME 1869:284; Berczik sürgeti a pénzügyminisztert: Berczik Lónyaynak, 1869. május 9., MNL OL K26 ME 1869:644; letették: 1869. május 18., MNL OL K26 ME 1869:284.

73 Berczik Lónyaynak, 1869. június 18., MNL OL K26 ME 1869:687.

74 MN OL K148 XIV. B. 1871. Az iratokat kiselejtezték, a részletekről sajnos semmit sem tudunk, csak a rövid leírást a két kaució letételéről.

75 Berczik és Huszár fogalmazványa 1873. augusztus 9., 1873. november 5., MNL OL K26 ME 1873:2279, 1873:2690. Patria megszűnéséről értesítés: Berczik fogalmazványa Kerkapoly Károlynak, 1873. szeptember 8., MNL OL K26 ME 1873:2279; Huszár fogalmazványa az Illustrierte Ungarische Volkszeitung biztosítékának bemutatásáról, Bp., 1873. november 5., MNL OL K26 ME 1873:2690.

76 Huszár feljegyzése, Bp., 1873. november 5., MNL OL K26 ME 1873:2690.

77 Berczik Kerkapolynak, 1873. január 16., MNL OL K26 ME 1873:259.

78 A levelezést lásd: 1873. január–február, MNL OL K26 ME 1873:73.

letett biztosítékokról (a már megszűnt lapok is benne foglaltatnak a beszámolóban). A pénzügyminisztérium összeállítása szerint a következő sajtótermékek kaucióját tették le 1867 és 1869 között: Esti Lap, Pester Journal, Hirmondó, Szegedi Híradó, Győri Közlöny, Krajan, Vlastenec, Somogy.⁷⁹ Láthatjuk, a minisztérium listája nem teljes, ismereteink szerint több újság szerkesztőjét mentesítették a biztosítékfizetési kötelezettség alól.

5.5. Szubvencionálás

A sajtótámogatás talán legelterjedtebb módja azonban az általában negyedévente történő pénzsegély utalványozása volt.

A kiegyezés előtti években és azt követően is jellemző, hogy néhány kormányközeli, magyar nyelvű, fővárosi sajtóorgánumot támogatnak rendkívül magas összegekkel, míg a többi lapnak jutó segély elaprózódott – a kiegyezést követő években talán még inkább, mint azt megelőzően. Nagy összegű támogatásban részesült az 1860-as évek elejétől éveken keresztül a Pesti Hirnök (havonta 500 forint, továbbá személyes juttatás a szerkesztőnek havonta 166 forint 66 krajcár, ami évente 8000 forintot tett ki). Ennél is bőkezűbben támogatták a Függetlent, amely csak 1863-ban jelent meg (összesen 19 400 forint) és Ludasi lapját, a Magyar Világot 1866-ban (20 184 forint 7 krajcár) (Deák 2018: 160–167, 283–284). Bár adataink szisztematikus összehasonlításra nem adnak lehetőséget, az kirajzolódik, hogy a kiegyezést követő időszakban hasonlóan nagy összeghez jutott Pompéry János Magyarországa (1867. év második felév: 9000 forint),⁸⁰ a Pálffy Albert szerkesztette Esti Lap (1868: 14 572 forint)⁸¹ és Komócsy József Hirmondója (1868: 6519 forint ingyenpéldányokra; 1872: több mint 14 000 forint segély).⁸² Ez utóbbit leszámítva a vállalkozások a kormánytámogatás ellenére sem bizonyultak hosszú életűnek: a Magyarország még 1867-ben megszűnt, az Esti Lap pedig 1870-ben.⁸³ Ez a jelenség ugyancsak mutat hasonlóságot a kiegyezés előtti időszakokkal: nagy reményeket fűztek mind a Független, mind pedig a Magyar Világ című laphoz, de a nagyvonalú szubvencionálás ellenére azok csupán egy-egy éven keresztül jelentek meg.

Adataink azt mutatják, hogy a nemzetiségi és vidéki lapok közül a Concordia részesült eleinte a legmagasabb összegű támogatásban. Az 1867. évről csak töredékes adatokkal rendelkezünk, ekkor nem tűnik kimagaslónak a román nyelvű lap segélyezése (egy negyedévre 250 forint, ami azonos összeg a kiegyezés előtt élvezett segéllyel), azonban ez 1868-ban megugrott (ingyenpéldányokra: 2889 forint 28 krajcár és segély: 1900 forint). Az együttműködés mégsem volt hosszú távú, mivel a lap szubvencionálását két év múlva, 1870-ben megszüntették (1869-ből nem ismerünk adatokat). Ekkor Pap a segély összegének növelését kérte évi 8000 forintra (nem tudjuk, mekkora összegről, de mindenképpen komoly emelésre tartott igényt). Indoklása szerint már nem volt képes fenntartani a lapot, az utalványozott segélyek nem elegendők a deficitek fedezésére, ráadásul a lánya megbetegedett, gyógyíttatására is pénzre volt szüksége, ezért nem tudott tovább befektetni a lapba. A válasz azonban meglephette a szerkesztőt, kérvényét ugyanis elutasította Andrássy a kormányzat rossz pénzügyi helyzetére hivatkozva, s közölte vele, újságját a továbbiakban nem kívánja igénybe venni.⁸⁴ Nem árulkodnak a levéltári akták arról, mi vezetett a viszony megromlásához, miért vonták meg a szubvenciót a laptól, s nem találtuk nyomát annak sem – szemben a kiegyezés előtti évekkel –, hogy kifogásolták volna a lap tartalmát (Deák 2018: 285).

79 Szlávy ezen törekvését mutatja, hogy – mint láttuk – a bélyeghitelekről is kért összesítést. Madarassy Szlávynak, 1873. április 1., MNL OL K26 ME 1873:259.

80 Számadás a sajtóügyi kiadásokról, Huszár, 1867. december 31., MNL OL K26 ME 1867:2274.

81 Egervári, 1869. december 13., MNL OL K26 ME 1869:1694.

82 Cieger 1872-ben még egy hasonlóan nagy összeggel támogatott lapot talált, Kecskeméthy Aurél Magyar Politika című újságját, amelyet Lónyay 15 000 forinttal támogatott (Cieger 2018: 587).

83 A levéltári dokumentumok azt mutatják, hogy az Esti Lap előfizetőinek száma és ennek következtében bevételei egyre alacsonyabbak lettek. 1869-ben még 13 108 forint 59 krajcár folyt be előfizetői díjakból, 1870-ben már csak 10 956 forint 23 krajcár. Az 1867-es indulás óta gyarapodó hiány (1715 forint 81 krajcár) fedezését – a lap 1870. év végével való megszűnése nyomán – a miniszterelnökség sajtóosztályáról Halász Imre 1871. február 16-án engedélyezte. MNL OL K26 ME 1871:222.

84 Pap Zsigmond Andrássynak, Pest, 1870. június 20., MNL OL K26 ME 1870:1122, Berczik fogalmazványa Papnak, 1870. június 30., MNL OL K26 ME 1870:1122.

A Concordia esetétől eltérően a Székely Hirlapról rendelkezésre állnak információk a tekintetben, miért szakadt meg a lap segélyezése. Támogatását Péchy Manó gróf erdélyi királyi biztos kezdte évi 1600 forintra. 1869 januárjában értesülünk arról, hogy arra az évre ezt a lap rendelkezésére bocsátotta saját keretéből, azonban igényelte, hogy az összeget a kormány térítse meg számára.⁸⁵ A következő években Péchy felterjesztéseit követően automatikusan, bármiféle megjegyzés nélkül megítélték az évi 1600 forintos segélyösszeget. 1874 novemberében azonban arról értesíti Berczik Mikó Mihály főispánt (az erdélyi királyi biztos pozíció 1872. szeptember 20-ával megszűnt), hogy a szerkesztő már csak az 1875. első negyedéves szubvenciót kapja meg. Levelében már nem, de fogalmazványában indoklás is olvasható: az újság hanyagon szerkesztett, nem politikai lap, hanem a marosvásárhelyi jogászegylet közlönye, amelyet a kormány nem kíván támogatni, ráadásul minden székely a Nemerét olvassa – két székely lapot pedig nem segélyeznek (1874 szeptemberében döntöttek a Nemere szubvencionálásáról).⁸⁶

A kormány – szemben a Székely Hirlappal – végig kitartott az Ung segélyezése mellett. Török Napóleon főispán rendre megküldte felterjesztéseit a miniszterelnökségre az adott negyedév végén, s igényelte a következő évnegyedre a szubvenciót.⁸⁷ Az Ungot ráadásul hatásos propagandaeszköznek értékelhették (vagy valóban sokat drágult a lapkiadás költsége), mivel engedélyezték a segély összegének jelentős mértékű növelését: 1873-tól a lap évi 1200 forint helyett 2000 forintban részesült. Az Unghoz hasonlóan sikerült elérni a segély összegének felemelését második próbálkozásra a Temesi Lapok esetében is. Az első kísérletkor, még 1873 májusában – az alap túlterheltségére utalva – Egervári Frigyes elzárkózott a segély emelésétől, hiába hivatkozott a főispán arra, hogy a kiadó a laptól 3217 forint 87 krajcár hátralékot követel, az elmaradt hirdetési és előfizetési díjakból 1731 forint 38 krajcár kintlévősége halmozódott fel, s ha ezt be tudná hajtani, akkor is tetemes a tartozása.⁸⁸ Végül a lap 1873-ban évi 1200 forint segélyben részesült, majd 1875 áprilisában ezt módosították évi 1700 forintra. Ormós Zsigmond főispán azzal indokolta kérését, hogy a lapot indulásának első három évében a tehetős temesi birtokosok is támogatták, s ez a bevételi forrás meg fog szűnni.⁸⁹ Berczik jóváhagyta a kérést, így három évnegyeden keresztül 300 helyett 425 forintot juttatott Ormósnak. A magasabb összeget azonban nem sokáig élvezhette a Temesi Lapok, mert az év utolsó napján arról tájékoztatja Huszár Adolf a főispánt, hogy 1876-tól ismét csak az alacsonyabb összeget tudja utalványozni.⁹⁰ A Kelet szerkesztője, Szász Béla – már magasabb induló összegről – szintén a szubvenció felemelését kérte (2000-ról 3000 forintra), azonban nem tudjuk, milyen mértékben járt sikerrel. Berczik mindenestre azt válaszolta, hogy az 1875. év első félévében lehet 1500 forint a támogatás, a második félévben azonban csak az 1000 forint biztos, mivel nem tudja, milyen kiadások terhelik majd büdzséjét 1875-ben.⁹¹ Szerencsésebbnek mondható a Vlastenec szerkesztője: segélyét 1870-ben felemelték 2000 forintról 3000 forintra (a miniszterelnökség és a belügyminisztérium közösen finanszírozta).⁹² A ruszin nyelvű Karpat' című lap estében is elérte a főispán Török Napóleon 1875-ben a szubvenció emelését, azonban azt nem olyan mértékben növelték, mint a Vlastenecét: negyedévi 300 forintról 350 forintra sikerült feltornászni a támogatás összegét. Török több levélben alkudozott a miniszterelnökség sajtóosztályával: először az

85 Wenckheim Andrásynak, Buda, 1869. január 12., MNL OL K26 ME 1869:69.

86 Berczik fogalmazványa Mikónak, 1874. november 25., MNL OL K26 ME 1874:291; a Nemere segélykérelme: Vecsey Szapárynak, (1874. d. és h. nélkül) MNL OL K26 ME 1874:2017, Berczik fogalmazványa a támogatásról: 1874. szeptember 25., MNL OL K26 ME 1874:2017. A Nemere támogatására évi 200 forintra kevesebbet szántak, mint a Székely Hirlapra.

87 Wenckheim Andrásynak, 1867. szeptember 22., MNL OL K26 ME 1867:1721; Wenckheim Andrásynak, 1867. szeptember 22., 1867:2213.

88 Egervári Ormósnak (fogalmazvány), 1873. május. 14., MNL OL K26 ME 1873:331.

89 Az iratokban másik lap esetében nem bukkantunk arra, hogy a szerkesztő-tulajdonos saját forrásain (és az állami támogatáson) kívül más szubvencióval is rendelkezett volna. A főispán egyik leveléből tudjuk, hogy a Temesi Lapokat a megyei hatóság is szubvencionálta évente 500 forintra. Ormós Szlávynak, Temesvár, 1874. január 6., MNL OL K26 ME 1874:120.

90 Ormós Wenckheimnak, Temesvár, 1875. április 28., Berczik fogalmazványa Ormósnak, 1875. május 4.; Huszár fogalmazványa Ormósnak, Bp., 1875. december 31., MNL OL K26 ME 1875:3.

91 Kérvény: Szapáry Bittónak, Bp., 1874. december 4., MNL OL K26 ME 1874:2437, Berczik Szapárynak, Bp., 1874. december 10., MNL OL K26 ME 1874:2437.

92 Kandó Rajnernek, 1870. június 13., MNL OL K148 XIV. B. 1873:1459. Cieger (2018: 589) adatai között csupán 1300 forint szerepel erre a lapra, de ez valószínűleg csak a miniszterelnökségre eső hányad. A szubvenció ellenére 1873-ban már megszűnt lapként emlegetik az iratok. Kerkapoly megbízásából Szlávynak, Bp., 1873. augusztus 4., MNL OL K26 ME 1873:259.

1200 forint felemelését kérte 2400 forintra a magyar és ruszin nyelvű lap megjelentetéséért, majd 1600 forintot egy csak ruszin nyelvű lap esetében (a magyar nyelvűt szükségtelennek nyilvánítják, mivel a régióban magyarul megjelenik az Ung), végül Berczik engedett, s 1400 forintra emelte az összeget.⁹³ Így is a kárpátaljai lapokat (az Ungot a segély felemelése előtt és a Karpat'-ot) támogatta a miniszterelnökség a legszűkmarkúbban. A felvidéki és az erdélyi, valamint a bánsági sajtótermékek némileg magasabb összegben részesültek, amit indokolhatott a kisebb potenciális olvasótábor.

Ritkán előfordult olyan eset is, hogy csupán egyszeri, rendkívüli támogatást ítétek meg egy-egy lapnak, illetve már szubvencionált lapnak engedélyezték pótszegély folyósítását. Egyszeri segélyben részesült például 1869-ben a Siebenbürger Blätter (2000 forint). A német nyelvű újság támogatása tekintetében nem volt egyetértés Andrassy és Wenckheim között: Andrassy forráshiányra hivatkozva egyáltalán nem kívánta dotálni, belügyminisztere azonban más véleményen volt – elsősorban a képviselőválasztások és Szászország közigazgatási átszervezése miatt a támogatást „mind politikai, mind államrendőri szempontoknál[!] fogva” óhajtotta. Végül mindketten módosították eredeti álláspontjukat, és kompromisszumot kötöttek: Andrassy beleegyezett egy egyszeri támogatásba, Wenckheim pedig lemondott a folyamatos szubvencionálás igényéről.⁹⁴

Pótszegélyt a Székely Hirlap kapott 1870-ben (127,39 forint) a szerkesztő adósságainak kifizetésére.⁹⁵ Más esetben azonban a rendkívüli segélyre irányuló kérést pénzhiányra hivatkozva elutasították: 1868-ban például Török főispán a választási küzdelmek nyomán megnövekedő költségek következtében (nagy számú ingyenpéldányt küldenek ki) kért 200 vagy 300 forint rendkívüli segélyt az Ung számára, de sikertelenül.⁹⁶

5.6. Külföldi lapok szubvencionálása

A Magyar Királyság területén megjelenő sajtóorgánumok mellett elszórt adatokkal rendelkezünk arról (1869-ből és 1872-ből), hogy a magyar kormányzat finanszírozott nem magyarországi megjelenésű nemzetiségi lapokat és bécsi sajtóterméket is.

Az egyik segélyezett sajtótermék az Orient című szerbiai lap, amely – az indoklás szerint – nem ellenséges a Monarchiával szemben, segélyezése mindenekelőtt Magyarország érdekeit szolgálja, így a bécsi külügyminisztérium sajtóosztálya szerint nemcsak Bécsnek kellene szubvencionálnia az Orientet, hanem arra ösztönzik Andrassyt, hogy ossza meg a terheket (persze hivatkoznak saját sajtóalapjuk túlzott mértékű igénybevételére).⁹⁷ A miniszterelnökség válaszában 600 forintot vállalt át a Kállay Béni belgrádi főkonzul által kért 1800 forintból, amelyből Bécsben végül összesen 1500 forintot ítétek meg.⁹⁸

Egy másik levelében arról érdeklődik a külügyminisztérium egyik hivatalnoka 1869-ben, hogy – a fentiekhez hasonló konstrukcióban – Andrassy át tudná-e vállalni két romániai lap (Echo Danubien, Bukarester Fremdblatt) éves szubvenciójának a felét (1200 forintot).⁹⁹ Dux fogalmazványa maradt fenn az akták között, amely szerint Andrassy pozitív választ küldött. Egy Ludasi Mórhoz köthető bécsi lap szubvencionálásának megosztása is felmerült, s a miniszterelnök ismét jóváhagyta a bécsi kérést. A Die Tagespresse éves segélyéből Magyarország immár jóval nagyobb összeget, 6000 forintot, míg Ausztria 8000 forintot fedezett.¹⁰⁰ Amint láthattuk,

93 Berczik Töröknek, 1875. október 4., MNL OL K26 ME 1875:604.

94 Péchy évi 3000–4000 forintot kért a lap fenntartására, amire válaszként azt kapta, hogy Andrassy nem rendelkezik a szükséges forrásokkal. Péchy Andrassynek, Kolozsvár, 1869. február 24., MNL OL K26 ME 1869:69, Wenckheim Andrassynek, Buda, 1869. január 17., 1869. március 29. és 1869. április 17., MNL OL K26 ME 1869:99.

95 Mikó Péchynek, Marosvásárhely, 1870. március 25., MNL OL K26 ME 1870:159.

96 Török Andrassynek, Ungvár, 1868. december 25., MNL OL K26 ME 1868:393.

97 Sektions-Chef Andrassynek, Bécs, 1869. szeptember 6., MNL OL K26 ME 1869:1260.

98 Német nyelvű fogalmazványa, Buda, 1869. szeptember 8., MNL OL K26 ME 1869:1260.

99 Leopold Friedrich von Hofmann Andrassynek, Bécs, 1869. április 6., MNL OL K26 ME 1869:461.

100 Orczy Béla báró a miniszterelnökségnek, Bécs, 1869. november 5., MNL OL K26 ME 1869:1550. Cieger (2018: 588–589) kutatásai szerint több külföldi, illetve bécsi lapot is szubvencionálhattak. Megfigyelhetjük, hogy ezek mindegyike nagyobb összeget tett ki, mint a magyarországi vidéki lapok átlagos szubvenciója.

a Tagespresse biztosítékát is letette a magyar kormányzat 1869-ben. Arra azonban nem találtunk adatokat, hogy Bécsből magyarországi lapokat támogattak volna a kiegyezést követően. A kooperáció elsősorban a Monarchia külpolitikai céljait szolgálhatta.

Olyan esetre is rendelkezünk adattal az 1870-es évekből, hogy ausztriai segélykérési próbálkozást elutasítottak fedezethiányra hivatkozva. 1871-ben – már a kiegyezés előtti években is segélyben részesülő – „Dr. J. von Bauszner” tevékenységének támogatását kérte a bécsi sajtóosztály – sikertelenül.¹⁰¹

6. Összegzés

Ha az 1867-től pozícióban lévő magyar kormányok laptámogatási gyakorlatát áttekintjük, megfigyelhetjük, hogy az 1860-as évekhez, a kiegyezés előtti időkhöz képest több lapot támogattak, s ennek mértéke is emelkedett a vidéki magyar és nem magyar nyelvű lapok esetében (a Temesvarer Zeitung csupán évi 600 forintban részesült, a Concordia 1000 forintban). Ez alól kivételt csupán a Krajan 1867 előtti bőkezűbb finanszírozása jelentett. A kiegyezés előttihez képest magasabb, évi 1200–3000 forintos juttatásokat magyarázhatják a lapszerkesztők növekvő kiadásai, amelyekre az aktákban is találunk utalást (papíráremelkedés, szedők bérének növekedése).¹⁰² Bár a példányszámokra vonatkozóan kevés adattal rendelkezünk, mind a Krajan, mind pedig a Concordia példányszámjai csökkentek, így ez nem indokolhatta a magasabb összegeket.

A kiegyezés előtti évek laptámogatási rendszerét megörökölte, de át is alakította az Andrássy-kormány: vidéki magyar és nemzetiségi nyelvű sajtótermékeket aktívabban támogattak, annyiban azonban hűek maradtak elődeik politikájához, hogy a fővárosban megjelenő félhivatalos lapok közül néhányat kiemelkedően nagy összeggel dotáltak. E lapok esetében azonban, mint láthattuk, a siker nem volt tartós – kivéve a Hirmondót, amely 1893-ig látott napvilágot. Folytatták tehát a laptámogatás politikáját, amely – Salamon észrevételeinek megfelelően – nem bizonyult eredményesnek a kiegyezést követő években: a segélyezett lapok nem tudtak talpon maradni szubvenció nélkül. A rendszert nem alakították át, Salamon Ferenc javaslatai nem valósultak meg.

A kiegyezést követő évek magyar kormányainak sajtótámogatási gyakorlata nem mutat egységes, előre jól átgondolt rendszert. Inkább a korábbi években segélyezett lapok támogatását folytatták, illetve a beérkező ajánlásokra és kérelmekre hagyatkoztak. Nem bukkantunk olyan dokumentumra, amely a szubvencionálás tervezett újragondolását, világos célok megfogalmazását tartalmazná; kormányzati indoklások csupán akkor találhatók, ha egy-egy sajtóterméket elkezdtek dotálni vagy beszüntették a támogatást. Törekedtek arra, hogy egy-egy régióban, egy-egy nemzetiségi nyelven jelenjen meg kormánypárti lap, ennek érdekében a kabinethez forduló sajtótermékek szerkesztőit-tulajdonosait támogatták – vagy ha már másik lapot szubvencionáltak, elutasították a kérést. A magyar nyelvű vidéki lapok dotálása még esetlegesebbnek tűnik, mint a nemzetiségi sajtótermékeké: az orgánumok kevésbé fedik le az ország nagyobb területeit, ami többek között a véges pénzeszközökkel magyarázható, illetve inkább a fővárosi szubvencionált lapokat igyekeztek vidékre is eljuttatni, így népszerűsítve a kormánypárti nézeteket.

A bécsi és más külföldi újságok támogatása pedig általában külpolitikai célokat szolgált, ellensúlyozni próbálta az elsősorban szerb és román sajtótermékekben megjelenő bírálatokat Magyarország vagy a Monarchia kapcsán.

A segélyezés tekintetében az 1869. év volt a legmozgalmasabb: a kiegyezés utáni első, igen kielezett választások jó érvek mutatkoztak a különféle támogatások igénylésekor, s ezt kihasználták a kérelmezők. Mindenféle típusú folyamodvány gyakori 1869-ben: igényelnek rendkívüli segílyt, megítélnék (vagy utalványoztak továbbra is) rendszeres segílyt, postai szállítási díj és bélyegdíj alól mentesítik a lapokat, illetve leteszik kiadójuk helyett a biztosítékot. Később már kevésbé hajlítható a sajtóirányítás, úgy tűnik, általában csak akkor kezdenek el új lapot segélyezni, ha megszűnt egy másik támogatott újság. Az akták tanúbizonysága szerint az első években Wenckheim belügyminiszter volt agilisebb, ő sürgette, győzködte Andrássyt, ha újabb és újabb sajtótermékek támogatásáról kellett dönteni.

101 Hofmann Lónyaynak, Bécs, 1871. december 18., Berczik válaszfogalmazványa, 1872. január 9., MNL OL K26 ME 1872:41.

102 Török Szlávynak, Ungvár, 1872. december 28., MNL OL K26 ME 1872:674.

Révész T. Mihály (1986: 115) konklúziója szerint 1869 után a biztosíték letétele volt szinte a leggyakoribb sajtótámogatási mód, azonban ez adataink alapján nem igazolható. 1869-ig valóban több lap biztosítékát tették le, de 1869 után nem ez tűnik a leggyakoribb segélyezési eszköznek: a negyedévente rendszeresen küldött szubvenció gyakoribb 1870-től, mint a biztosíték átvállalása (amiben szerepe lehetett a Pester Journal bemutatott botránjának is). Bellér Judit (1981) tanulmánya pedig arra világít rá, hogy a korszak elején átvett, kialakított sajtótámogatási gyakorlat a dualizmus korában lényegében nem változott.

Kitekintésként érdemes még arra utalni, hogy a sajtótámogatás hasonlóan működött a Monarchia nyugati felében: Ausztria szintén dotált vidéki és fővárosi sajtótermékeket (a bécsi lapokat rendre nagyobb összeggel, mint a vidékieket), mint ahogy külföldön megjelenő újságokat is, és Bécs ugyancsak törekedett arra, hogy jelenjenek meg kormánylapok a különféle nemzet(iség)i régiókban.¹⁰³ Abban a tekintetben, hogy az 1860-as évek végén már nem a negatív sajtóirányítás eszközei (például a cenzúra) domináltak, hanem a különféle pozitív sajtóirányítási módszerek (a pénzügyi támogatási formák mellett meg kell említeni például az információk közlését és a cikkek írását), Poroszország hasonlóképpen járt el (Fedlman 2016), mint az Osztrák–Magyar Monarchia két államegysége, tehát a magyarországi sajtóvezénylet metódusai nem tekinthetők a korszakban egyedinek.

Irodalom

A Pallas nagy lexikona (1897): 16. köt. Budapest: Pallas.

Bellér Judit (1981): A kormánypárti sajtó támogatásának formái a századfordulón. *Magyar Könyvszemle*, 97. évf. 4. sz. 276–298. o.

Cieger András (2009): „Királyi demokrácia”. Szabadságjogok a magyar liberálisok reformterveiben 1867 után. *Aetas*, 24. évf. 3. sz. 55–82. o.

Cieger András (2018): A kormányzati politika rejtett működése. A miniszterelnök bizalmas kiadásai 1872-ben. *Történelmi Szemle*, 60. évf. 4. sz. 575–594. o.

Cseh Dániel (2015): A várospolitika szereplői és konfliktusai (1867–1914). In: Pethő László (főszerk.): *Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig*, 95–177. o. Jászberény: Jászszági Évkönyv Alapítvány.

Deák Ágnes (2018): *Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon, 1861–1867*. Budapest: Osiris.

Feldmann, Dominik (2016): *Von Journalisten und Diplomaten. Die Entdeckung der Presse für die Außenpolitik in Preußen und Österreich, 1849–1879*. Berlin: Duncker & Humboldt.

Révész T. Mihály (1986): *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest: Akadémiai.

Abstract in English

“I am no friend of financial aids granted to the print press.” Methods of positive press administration, 1867–1875

This paper offers an analysis of the methods of press funding in the first few years following the Austro-Hungarian Compromise. It asks the question of whether the press politics of the era evinced continuity or discontinuity if compared to the previous period. It describes the different methods of press funding, including subscriptions, the dissemination of free copies, the newspaper stamp loan, the postal delivery cost exemption, deposit takeover, and subsidies. Its findings suggest that the Andrassy administration both inherited and modified the former system of press funding: it granted more funding to rural Hungarian and non-Hungarian newspapers, yet it followed their predecessors in that it subsidised some semi-official newspapers published in Budapest.

¹⁰³ Például: a bécsi sajtóalapról fizetett sajtótámogatásokról részletes listát ismerünk az 1870. évre vonatkozóan: Jegyzék az 1870. január 1-je óta a magas miniszterelnökségi sajtóalapról már kifizetett összegekről, d. n. Staats-Archiv des Innern und der Justiz, Ministerrats-Präsidium, Presseleitung, 3. doboz, Prot. No 6/PL 1870. Áttekintés a k. k. miniszterelnökség sajtóvezénylet kiadásairól 1870 márciusától az 1870. év végéig. Uo. 26/PL 1871.

Keywords: Austro-Hungarian Compromise, comparative analysis, methods of press funding, press politics, semi-official press organs, subvention.

Tamás Ágnes a Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában szerzett fokozatot 2012-ben. Az SZTE BTK Modernkori Magyar Történelmi Tanszéknek tudományos munkatársa. Fő kutatási területe a sajtótörténet, a nemzetiségi sztereotípiák, karikatúrák, élclapok vizsgálata a dualizmus korában és a két világháború között.